

XVIII. YÜZYIL'DA SAKIZ ADASI'NDA MUHASSILLIK İDARESİNE DAİR BAZI BİLGİLER

Bülent ÇELİK

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, bcelik@adu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-3882-7877

Makale Geliş Tarihi: 13.01.2021 **Makale Kabul Tarihi:** 19.04.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atf: Çelik, B. (2021). XVIII. Yüzyıl'da Sakız Adası'nda Muhassıllık İdaresine Dair Bazı Bilgiler. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (47), 335-352

Öz

Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de önemli bir deniz gücü olarak varlığı ve faaliyetleri, Kanuni Sultan Süleyman döneminde, hem Osmanlı merkezi devleti donanmasının hem de Garb Ocaklarında, uzun yıllardan beri özellikle Katolik Hristiyan devletlerin deniz güçlerine karşı mücadele eden tecrübeli Müslüman deniz gazilerinin ortaklaşa harekâtlarıyla doruğa çıkmıştır. XVI. yüzyıl'da Ege'de başta Rodos adası olmak üzere Mora ve Dalmaçya sahillerindeki deniz zaferleri bu dönemde önemli deniz başarılarıdır. Uzun yıllar, Avrupa ticareti ile Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki toprakları ve daha da Doğu'daki ticaret için bir köprü görevi gören Sakız adası ve adadaki Ceneviz idaresinin son bulması, Osmanlı Devleti'nin bu dönemdeki denizlerdeki başarılarından biridir. Ada, fethedildikten sonra Kaptan paşa eyaletine bağlı bir sancak olarak idare edilmiş, ancak XVIII. yüzyıl başlarında yönetim alanda bir değişikliğe gidilerek muhassıllar görevlendirilmeye başlanmıştır. Muhassıllara ait görevlerin neler olduğu, merkezi idarenin beklentileri ve muhassılların görev alanlarındaki değişiklikler Başkanlık Osmanlı Arşivi'nden edinilen belgeler yardımıyla ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Sakız adası, XVIII. yüzyıl, muhassıl, mukataa.

SOME GLEANINGS ON MUHASSILLIK ADMINISTRATION IN THE ISLAND OF CHIOS IN THE XVIIIth CENTURY

Abstract

Entity and activities of the Ottoman Empire in the Mediterranean Sea as an important naval power reached its peak during the Suleiman the Magnificent's reign, due to joint operations of the Ottoman Imperial fleet and experienced Muslim naval ghazis of the Garb Ocaks who were long since struggling mainly against the naval forces of the Catholic Christian states. Naval victories in the Aegean, especially the Island of Rhodes, and in Morea and Dalmatia during the XVIth century were the important achievements of the period. Capture of the Island of Chios, which, for al

XVIII. Yüzyıl'da Sakız Adası'nda Muhassıllık İdaresine Dair Bazı Bilgiler

long time, functioned like a bridge between Europe and Ottoman lands in Anatolia and further east, and termination of the Genoese administration of the Island too, was among these important naval achievements of the Ottoman Empire. After the conquest of the Island, it was administered as a sanjak of the Kaptan pasha province, but by the beginning of the XVIIIth century, with an administrative amendment, appointment of the muhassıls were introduced. In this study, duties of the muhassıls, expectations of the central administration and alterations in their areas of authority will be tried to be examined in regard to documents obtained from the Presidential Ottoman Archives.

Keywords: *The Ottoman Empire, The Island of Chios, XVIIIth century, muhassıl, muqataa.*

Giriş

Sakız Adası, Ege Denizi'ndeki Anadolu kıyılarına en yakın adalardan birisidir. İzmir Küçükbahçe'den, Çeşme Alaçatı'ya kadar Anadolu kıyısına kuzey güney ekseninde 8-9 km'lik bir uzaklıkta bulunan adanın, Osmanlı idaresine girmesinden önce Bizans ve Cenova arasındaki siyasi rekabete dayanan bir tarihi vardır. IV. Haçlı seferi sırasında Bizans başkenti İstanbul'un haçlılarca işgali sonrasında Sakız, İstanbul'da kurulan Latin Devleti'nin hissesine düşmüş, 1247 yılında Bizans'ın, adanın yönetimini tekrar ele geçirmesine kadar da Latin Devletine bağlı bir coğrafya olmuştur. Latinlerin İstanbul'dan çıkarılıp imparatorluk merkezinin İznik'ten İstanbul'a taşındığı tarih olan 1261 yılından itibaren, tanınan ticari imtiyazlar sayesinde giderek Cenova idaresi egemen olmaya başlamıştır. Cenovalılar 1261-1304 yılları arasında Bizans'tan kopardıkları imtiyazlar sayesinde yavaş yavaş adanın ekonomik kontrolünü ele geçirmişler, 1304 yılından sonra ise idari olarak da adaya hâkim olmuşlardır. Adanın yöneticileri olan Benedetto aile üyeleri arasında çıkan anlaşmazlıklardan yararlanan Bizans, 1329-1346 yılları arasında 17 yıllık sürede adanın yönetimini tekrar ele geçirse de mali açıdan zayıf olduğundan ada ile ilgilenememiş, Cenovalı armatör Simone Vipnoso önderliğinde kurulan Maona şirketi eliyle Cenova yönetimi adaya tekrar hâkim olmuştur. Ada toprakları Cenova toprağı olarak kabul ediliyor, ada'daki idari ve hukuki işler Cenova cumhuriyeti tarafından bir yıl için atanan bir Podesta tarafından yürütülüyor, her türlü verginin toplanması işi de Maona şirketine bırakılıyordu. Böylece 1346 yılından, adanın II. Selim döneminde, 1566'da, Piyale Paşa komutası altındaki Osmanlı donanması tarafından ele geçirilene kadarki 220 yıllık Cenova idaresi başlamış olmaktadır (Turan, 1966: 174-177).

Ali Fuat Örenç'e göre Sakız; "Hac yolu üzerinde bulunması, adadaki Cenova idaresinin zayıflaması, halkın hoşnutsuzluğu, zaman zaman korsan yatağı haline gelmesi, bilhassa Malta Şövalyelerine Osmanlı donanması hakkında bilgi verildiğinin öğrenilmesi, verginin düzenli bir biçimde ödenmemesi gibi sebeplerle" Kaptan-ı derya Piyale Paşa tarafından çatışma olmaksızın 24 Ramazan 973/14 Nisan 1566'da zaptedildi (Örenç, 2009: 6). Bu nedenlere bir de, Sakız'ın Osmanlılardan kaçan kölelere sığınak teşkil etmesi eklenmelidir (Goffman, 1995: 54-55). Ada'nın bu kadar geç bir tarihte ele geçirilmesinin nedeni, daha önceki dönemlerde, Sakız'daki Cenova

Bülent Çelik

idaresinin Osmanlılara ödenecek yıllık haraç miktarında hep anlaşma yoluna gitmesinde aranmalıdır. Osmanlı Devleti adanın uzun süreden beri Anadolu ile Avrupa arasında bir geçiş noktası olduğunun ve ticaret açısından bunun öneminin farkındaydı. Bu özelliğini kaybetmemesi için fetihten sonra ada halkına bazı önemli ayrıcalıklar tanınması, adadaki ticaretin gelişmesinin hazinenin de yararına olacağı fark edilmesinden kaynaklanmaktadır. Yerleşik Ceneviz ticaret sistemi korundu, 1567'de ada halkının çocukları devşirme sisteminden muaf tutuldu. Eski mahkeme kararları onaylandı ve kadının onayıyla eski, yıkılmış, kullanılamaz haldeki kilise binalarının onarımına izin verilmeye başlandı. Buğday, arpa, lüks mallar, özellikle ipek üzerinden alınan gümrük vergileri kaldırıldı. Anadolu'dan ithal edilen diğer mallara yeni vergi konulmadı ve Karadeniz-Akdeniz arası seyrüsefer yapan gemilere adada mallarını satmamaları koşuluyla gümrük muafiyeti tanındı (Goffman, 1995: 55). Tüm bu önlemlere rağmen ve ada güvenliği ile ilgili bazı olayların da etkisi ile adanın ticari potansiyeli giderek düşmüş, adanın konumu bu ticari özelliğini kaybetmişti. Goffman'a (1995: 56) göre bunun nedeni büyük ölçüde adadaki idari değişim ve coğrafyadır. *"XVI. yüzyıl başlarında Osmanlılar, batı Anadolu üzerinden gelen sınırlı miktarda transit malı Çeşme'ye yönlendirirlerdi. Mallar Çeşme'den Sakız adasına, oradan da Avrupa'ya gönderilirdi. Bu rota, uluslararası ticaret ipek ve baharat üzerinde yoğunlaştığı ve Sakız bir Hıristiyan ileri karakolu olarak kaldığı müddetçe akla uygundu. Sakız bu özelliğini kaybedince, Batılı tüccar da yerel Anadolu ürünlerinin peşine düşmeye başlayınca ada antrepo olarak sahip olduğu üstünlükleri kaybetti. Malları İzmir'e getirip kentin geniş limanında doğrudan açık deniz gemilerine yüklemek, kuru meyve, pamuk, yün ve deri gibi çok yer tutan ürünleri Çeşme'ye getirip kıyı teknelerine yükleyip, sonra da aradaki dar kanalı geçerek Sakız limanına ulaşmak ve orada Batı'ya giden açık deniz gemilerine aktarmaktan daha kolay ve ucuzdu"*.

Osmanlı Fethinden Sonra Sakız'ın İdari Yapısı ve Muhassıllık idaresi

Fetih'ten sonra Sakız, sonra Piyale Paşa'nın arzına uygun olarak Kırşehir sancak beyi Gazanfer Bey'e, yıllık 50000 akçe gelir ve Kaptan Paşa eyaletine bağlı bir sancak olarak tevcih olunmuştu (Turan, 1966: 189). XVII. yüzyıl başlarında 1607'de, I. Ahmed dönemi sadrazamı Kuyucu Murad Paşa'ya sunulan Ayn Ali Efendi'nin *Kavânî-i Âl-i Osman der Hulâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân* adlı eserde Sakız, Cezayir Bahr-ı Sefid eyaletine bağlı 13 sancaktan bir olarak kaydedilmişti (Ayn Ali Efendi, 1979: 20-21). Metin Kunt'un eserinde ise 1632-1641 yılları arasında Sakız yine aynı eyalete bağlı bir sancak olarak gözükmektedir (Kunt, 1978: 182-183). Sakız'ı XVII. yüzyılın son çeyreğinde ziyaret eden Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilerde de, Kaptan Paşa eyaletine bağlı ve padişah tarafından ayrılmış 700000 akçelik salyane gelirini Sakız gümrüğünden ve 20000 gurusluk gelirini ise sancak gelirlerinden alan bir sancak beyliği olarak zikredilmektedir. Sancak beyi sefer zamanı iki adet kadirga ile kaptan paşa'nın yanında sefere de katılacaktı (Evliyâ Çelebi, 2005: 62). 1731-1740 tarihleri arası dönemi kaydeden bir ruûs kaydına göre Cezayir Bahr-ı Sefid eyaleti 12 sancak olarak gösterilmektedir (Kılıç, 1997: 81). Eyaleti oluşturan sancaklar arasında Sakız

XVIII. Yüzyıl'da Sakız Adası'nda Muhassıllık İdaresine Dair Bazı Bilgiler

bulunmamaktadır. Kanımızca bu değişikliğin iki önemli nedeni bulunmaktadır. İlk neden adanın güvenliği ile ikinci neden de Osmanlı maliyesinin iltizam uygulamaları ile ilgilidir.

İlkin XVII. yüzyıldaki Girit Savaşları yüzünden Akdeniz'de ve XVIII. yüzyıl başları Ege Denizi'nde Osmanlı Devleti ve Venedik Cumhuriyeti arasında şiddetli deniz savaşlarının yaşandığı bir dönemdir. Osmanlı Devleti'nin Akdeniz ve Ege Denizi'nde feth ettiği adaların güvenliği uzun bir süre problem teşkil etmiştir. Dönem dönem Venedik'le yapılan savaşlar süresince kıyı ve adalarda yaşayan Osmanlı tebaası halk düşman baskınları yaşamış, savaş bittiği zamanlarda da Hristiyan korsanların saldırı ve tacizlerine uğramıştır. Güvenlikle ilgili bu sorunlar yüzünden kıyı ve adalarda bulunan kale, tabya ve karakol gibi tahkimatlar güçlendirilmiş ve yenileri eklenmiştir. Ayrıca bu yapılarda yeterli sayıda güvenlik gücü istihdam edilmeye çalışılmıştır.

Daha erken bir dönem olan 1599'da Sakız'ın 5 gemi ve 350 askerden oluşan bir Floransa gücü tarafından kent merkezi ele geçirilerek, 9 saat boyunca elde tutulması, adaya yeni yerleşmiş olan Müslümanları çok rahatsız etmişti (Goffman, 1995: 55). Sakız'da Cenevizlilerden kalan bir kale bulunmakta, bir yeniçeri garnizonu da kalede görev yapmaktaydı. Ada sürekli korsan saldırıları ve işgal tehdidi altında olduğundan bu garnizon gerekiyordu (Dal, 2009: 57). Kale, kısa süren Venedik işgalinden sonra daha da güçlendirilmiş, modern tabyalar eklenmişti. Sakız tekrar Osmanlıların eline geçtikten sonra kale'ye 1162 kişilik, oldukça kuvvetli bir birlik yerleştirilmişti (Dal, 2008: 55-56). Evliya Çelebi'nin yazdıklarına bakılacak olursa yılda iki defa gerçekleşen panayır sırasında adada toplanan *yüz bin kefere yüzünden, Sakız şehrine istila kasd edeler deyü cümle müslimîn pür-silâh hâzırbaş* gezerlerdi (Evliyâ Çelebi, 2005: 66). Ancak adada güvenlik konusuyla ilgili en önemli değişiklik ada idaresinin önce bir muhafıza daha sonra bu görevin bir muhassıla tevcih edilmesi olmalıdır. Olağanüstü bir durumda gerçekleştiğini düşündüğümüz bu değişiklik Osmanlı Venedik arasında geçen Koyun Adaları deniz savaşlarından sonra olmuşa benzemektedir. 1695 yılında Mezemorta Hüseyin Paşa komuta ettiği 20 kalyonla, Sakız'ı işgal eden Venedik donanmasına karşı Koyun Adaları önünde yaptığı savaşı kazanmış, ada bu zafer sayesinde tekrar Osmanlı hâkimiyetine alınmıştır (Bostan, 2004: 524-226; Gürkan, 2018: 477). Ada tekrar zapturapt altına alındıktan sonra, idari bir değişiklik, Cezayir Bahr-ı Sefid Eyaletinden çıkarılarak *muhafız* adıyla anılan Osmanlı görevlileri tarafından idare olunmaya başlanmıştır. Bazıları paşa ünvanlı bu devlet adamlarının önceliği ada güvenliğinin sağlanması olmuştur. Adanın güvenlik açısından önemi daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Sakız'a Vahid Paşa'nın yerine muhafız atanan Mehmed Abdi'nin 27 Ramazan 1237/19 Mayıs 1822'de gönderdiği arza göre Sakız'ın korunması için adaya Manisa ileri gelenlerinden Tüfenkçibaşı Kara Mustafa Ağa'nın kendi bendesinden 300 nefer askere ek olarak, Edirne'den bir takım aylıklı askerin de getirilmesine izin verilmesi istenmişti (BOA, HAT-00881-38977-B-00001).

1710 Yılında Osmanlı Devleti ve Venedik arasında geçen Koyun Adaları deniz savaşında her iki donanmanın mevzilenişini gösteren gravür. Karaburun yarımadasının sağındaki filo Osmanlı Devletine aittir. (Dal 2008: 17). Dal, bu gravürü *The Engravings of Chios*, Ed. Costas Koutsikas, Vol II. Costis M. Los Sons Foundation, s. 131'den alıntılamıştır.

Adanın idari alandaki statü değişikliğinin mali nedenleri de bulunmaktadır. Ada'da bulunan en önemli mukataa kalemleri, adada sakız üreten köyleri kapsayan Mastaki (mastika) mukataası ile Haremeyn mukataa kalemine bağlı Sakız gümrüğü mukataasıdır. Bu mukataa XVI. yüzyıl sonları ile XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde İzmir, Çeşme, Balat, Eski ve Yeni Foçalar ve Urla gümrüklerini içeren büyük bir gümrük mukataası halinde olup, XVII. yüzyıl başlarında mukataanın değerinin oldukça sabit kaldığı anlaşılmaktadır (Faroqhi, 1993: 144). Faroqhi'nin eserinin 144. Sayfasındaki 12 numaralı tabloda bu mukataa gelirlerinin 1621, 1623 ve 1626 yıllarında altı buçuk milyon akçeye yaklaşarak, neredeyse aynı olduğu göze çarpmaktadır. 9 Şaban 1149/13 Aralık 1739 tarihli bir belgede İstanbul duhan gümrüğü mukataası malından 7500 guruş ve Sakız muhassıllık malından 7500 guruş olmak üzere toplam 15000 guruş, kalyonlar neferâtı mevâcibleri için ordu-yı hümâyûn hazinesine teslim edilmişti (BOA, Cevdet Maliye 00765-31191-001). Bu mukataanın gelirlerini elde ettiği sakız üretimi adanın en önemli üretimidir. Adanın güneyindeki 21 köy birleştirilerek Mastaki mukataası adı verilen bir mukataa oluşturulmuş, sakız üretimi ile geçinen köylüler bu mukataa gelirlerini oluşturan üretimin içinde yer almışlardır (Dal, 2008: 84; Evliyâ Çelebi, 2005: 67; Emecen, 2001: 4 ve (Dal 2008: 84). Evliya Çelebi bu köy sayısını 25 olarak verir ve sakız tasarrufu için şunları kaydeder: *Anların*

XVIII. Yüzyıl'da Sakız Adası'nda Muhassıllık İdaresine Dair Bazı Bilgiler

25 kurası sakız kuralarıdır. Sakızı tahsil edüp, emine yemin ederek teslim ederler kim bir damla sakız sonradan bulunursa katl ederler, zira cümlesi mîrîdir. Amma akçesin her re'âyâ eminden alub haraçlarına verirler. Emin dahi bu sakızları cem' edüb Sakız hazinesile padişaha gider. (Evlîyâ Çelebi 2005: 67. Emecen ise köy sayısını 22 olarak vermektedir. Emecen, 2011: 4). Sakız mahsulü 1,5-2 metre yüksekliğindeki sakız ağaçlarının gövdesinden, kalın dallarından alınır. Bu ürün sadece bu adada yetişmektedir. Ali Fuad bu mahsulün hasat edilmesini eserinde şöyle anlatmaktadır: *Sakız kadınları ellerine bir çeşit eldiven geçirirler. Uçları keskince bir demir parçasıyla ağaçları çenterler. Ağaçların altına da bir nev'i beyaz ve ince toprak sererler. Ağaçlar, çentildikleri mahallerden gayet lüzûcetli ve yapışkan bir madde ifraz ederler ki meyve ağaçlarından gördüğümüz zamklara müşabihdir. Bu maddeler serilen topraklar üstüne düşüp katılırlar. Damla sakızı dediğimiz nefis ve muhteşem daneler ilk mahsulden vücuda gelir. Yıkılarak olduğu gibi pazar dâd ü sited'e çıkarılır. İkinci ve üçüncü ameliyede alınan sakızlar kazanlarda eritilerek kevgirlerden su içine dökülür. Suda aldıkları eşkâle göre tefrik olunurlar. Yassı, iri ve ekseriyetle donuk sakızlar bu nev'dir. Vaktiyle damla sakızının okkası mahallinde 35-40, diğerleri 17-23 guruşa alınırdı* (Ali Fuad, 1338: 32). Saydam, hoş kokulu balzamik bir ürün olan sakızın içinde uçucu yağlar, masticin, reçine, reçine asidi, alkol ve diğer bazı maddelerden az miktarlarda bulunmaktadır. Tıp ve kimya sektöründe kullanılan sakız, çoğunlukla şekerleme, unlu mamuller ve içecekleri aromalandırmak için kullanılır (Keskin, 2013: 55-57). Osmanlı'da bu ürünün bir bölümü saray mutfağında kullanılır, geri kalanı İstanbul pazarında satılırdı. Saraya yollanan sakızın iri taneli ve beyaz cinsten olması istenirdi. Hurda yani küçük ve şekilsiz tanelilerin alımına dair kayıtlar da vardır. Bunlar muhtemelen dövülüp toz haline getirilerek muhtelif yemek yahut hamur ve sütlülerin içine karıştırılıyordu (Emecen, 2011: 5). Osmanlı idaresindeyken adada üretilen sakız, devlet tekeli kapsamında değerlendirilmiştir. Dışarıda alınıp satılması yasak olup fiyat bizzat devlet tarafından belirlenmekteydi. Toptan veya perakende olarak izinsiz satılması ağır cezalarla cezalandırılmak demektir (Keskin, 2013: 63).

Başlarda bu mukataalar ile ilgili yaşanan sorunlarda Sakız muhafızı ve kadısı görevlendirilirken daha sonra muhafızın yerini muhassıllar almaya başlamıştır. XVIII. yüzyıl başlarında Mastika mukataası İzmir gümrüğünden ayrılıp müstakil bir hale getirildikten sonra düzenin yaygınlaşan uygulaması haline gelen malikâne usulüyle iltizama verilmeye başlamıştı (Emecen, 2011: 8-9). Aslında mali bir görevli olan muhassıl, görevlendirildiği bölgede bulunan ve gelirleri devlete ait mukataaların başındaki kişiye verilen isimdi. Bu isim daha çok XVII. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştı. Daha önceleri bu türden görevliler emin ya da amil gibi isimlerle anılmaktaydı. Ancak özellikle çeşitli sancaklarda bulunan geliri yüksek mukataalar birleştirilerek önce mali bir ünite daha sonra da buna ek olarak idari bir yönetim biçimi oluşturulmaktaydı. Bunun en iyi örneği XVII. yüzyıl ortalarında Aydın muhassıllığı adı ile oluşturulan birimdi (Çelik ve Demir, 2010). Bu birimin başına zaman içinde defterdar, vezir ve sadrazam olarak görev yapmış üst düzey Osmanlı bürokratlarının getirildiği görülmüştü. Sakız muhassıllığı, Aydın'daki örnek kadar büyük mukataa gelirlerine sahip olmadığı için daha mütevazı ölçüde bir birim olarak

Bülent Çelik

göze çarpar. Ancak değişim yine de aynı şekilde gerçekleşmiş benzerdir. Önceleri muhafızın yanında mali görevli olarak atanan muhassıllar, daha sonra muhafızlığın da muhassıllıkla birleştirilmesiyle idari-mali görevler üstlenmişlerdi. Bunu adaya gönderilen belgelerden anlayabiliriz. Örneğin H.1125/M.1713 yılında Mastaki mukataasını malikâne olarak tasarrufunda bulunduran Yeserya adlı zımmî, Efrenc taifesinden Cani adlı bir kişinin, malikânesi işlerine karıştığını, sakız üreticisi köyler arasında ihtilale neden olduğunu, bu kişinin daha önce de ikaz edildiği halde yine aynı faaliyetlerde bulunduğunu şikâyet etmiştir. Başkent İstanbul bu sorunu çözmeleri için Sakız muhafızı ve Sakız kadısına hüküm yollamıştı (Dal 2008, aynı yer, BOA, MD 121/693, s. 176'daki hüküm). Ada'dan sakız temini İstanbul için son derece önemliydi. Bu ürünün temini konusunda bazen farklı coğrafyalardaki Osmanlı görevlileri arasında problemler görülmektedir. Tarihsiz bir belgede sabık Sakız muhassılı, halen Mora muhassılı olan Akça Ahmed adlı görevlinin; adada mastika tahsili bahanesiyle emrindeki tahsildarlar ve 15-20 nefer kolcusunun, köyleri gezerek *yem ve yemek bahanesi ve ahar illetler ile re'âyâ fukarasına cevri ve teaddi ettikleri* belirtilmekteydi. Bunun yasaklanması ile ilgili emir, halen görevdeki Sakız muhassılı ve Sakız kadısına hitaben yazılmıştı. Belgede ayrıca üretimi yapılan mastikaların nasıl elde edileceği ile ilgili veriler de vardır. Osmanlı merkezi adadaki mastika mukataasına teslim edilmek üzere üretimi yapılan mastikaların köylülerce yerel yetkililerin elindeki numuneye uygun, pak ve pakize olarak şehre getirilmesi ve teslim edilmesini istiyordu. Bu nitelikteki mastikalardan eski muhassıl 10000 vukiye (vukiyye ya da okka=(standart) 4 ratl-ı rûmî=400 dirhem=1.2822945 kg. İnalçık, 2003: 253) toplamış, bunları Mora hazinesine nakl eylediği gibi bazı hilekâr kişileri tahrik ederek muhassıllık malına zarar gelmesine neden olmuştu. Merkezi hükümet Mora hazinesine gönderilen uygun nitelikli 10000 vukiyye mastikanın yeniden toplanmasını, köylülerin daha önceden verdikleri pak ve pakize sakıza uygun sakız vermelerini eğer bu nitelikte ürün bulunamazsa rayici olan pahasının tahsil edilmesini istemişti (BOA, İE.ML-00129-12200-001).

Receb 1175/Ocak-Şubat 1762'de Sakız naibi ve adadaki yeniçeri zabıtine yazılan bir hükümden Sakız muhassıllığı malikâne olarak uhdesinde olan ve bu göreve padişahın kız kardeşi Esmâ Sultan tarafından getirilmiş olan Abdi adlı kişinin yaptığı kanunsuzluklardan bahsetmektedir. Buna göre Abdi; muhassıllık işleri ile uğraşmayı yeterli görmeyip, korku ve vahşet salarak, muhassıllığa bağlı olmayan mukataa, akar, yastıkçı ve kutnucu dükkânlarının gelirlerine, akmiş teslim edenlerin kazançlarına ve bî'l-cümle bahçe sahibinin hasılatlarına da pervasızca müdahale etmekteydi. Naip ve yeniçeri zabiti bu muhassılın kanunsuzlukların sona erdirilmesi ile görevlendirilmişlerdi (BOA C.DH. 00311-15508-001). Oysa yukarıda bahsi geçen bazı gelir kalemleri H.1166/M.1752-53 yılında muhassıllık uhdesindeydi. Çeşme halkının Çeşme kasabası voyvodasından şikâyetlerini içeren Sakız naibinin yazdığı bir arzda, Sakız'da muhassıllara ayrılmış gelirler de sayılmaktadır. Çeşme voyvodası Osman muhazırında Çeşme kasabasında ziraatla uğraşan köylüler öşür ve üzerlerine yazılı diğer vergilerini voyvodalarına öderlerken 60 seneden beri voyvoda olanların *celb-i mal* sevdasıyla her sene voyvodaya ait olan gelirlere ikişer üçer akçe zam yaptıkları,

XVIII. Yüzyıl'da Sakız Adası'nda Muhassıllık İdaresine Dair Bazı Bilgiler

fazlasıyla başkasına iltizama verip bu kişilerin de resm-i bagat adıyla onar on beşer akçe talep ettikleri, şer'le onda bir olarak belirlenmiş öşür oranıyla yetinmeyip kendi belirledikleri kile ile ölçtüklerini, harmanlarının yarısını cebren aldıktan sonra yüksek fiyatla yine re'âyâ'ya sattıklarını, odun ve kütük ihtiyaçları için de üçer beşer adamı hizmetlerinde kullandıklarını ifade etmektedirler. Re'âyâ, voyvodanın yaptığı bu kanunsuz işlerin engellenmesine yönelik Kaptan Paşa ve Sakız naibine hitaben bir emr-i şerif yazılmasını rica etmekteydiler. Sakız adası muhassıllık mukataası belgede "muhassıllık-ı cezire-i Sakız resm-i damga-i akmişe ve emtiâ-i saire mukataası" adı altında yıllık *31 yük doksan üç bin altı yüz yirmi yedi akçe* mal ile saadetlü Halil Paşa hazretleri ve Ahmed Efendi'ye ber-vech-i malikâne olarak, Başmuhasebe defterlerinde havass-ı hümayûndan karye-i Çeşme başlığı altında kayıtlı idi. Öşr-ü hınta ve şa'ir ve öşr-ü bagât ve bahçehâ-i fevâki de defter-i hakanî'de yine havass-ı hümayûna gelir olarak kaydedilmişti. Çeşme toprağında ziraat edenler öşür vergisini sekizde bir oranında ödüyorlardı. Tahrirden sonra dikilen (gars olunan) bagâtın öşrü de hass-ı hümayûn geliri olarak alınacaktı (BOA C.DH. 00066-03285-001). Ayrıca Çeşme ahalisi vergilerin tam olarak belirlenebilmesi ve kanuna uygun ölçüm yapılabilmesi için mîrîden yedlerine damgalı, bakır bir kile, yüzey ölçen bir ip ve bir hacim ölçgeği (habl-ı cerîb) talep etmekteydi (BOA C.DH. 00066-03285-002). Habl, arazi ölçümünde kullanılan halat ölçüsüydü ve Batı Endülüs'te 21,616 metreydi. Cerîb ise hacim ölçüsü olarak 29,5 litre veya 22,715 kg.lık (buğday) bir ağırlığa denkti (Hinz,1990:77 ve 46) Belgede ayrıca Sığla livâsına bağlı Çeşme karyesinin 6,5 hane avâriz hanesi olduğuna dair 29 Muharrem 1166/6 Aralık 1752 ve Çeşme kasabasının Sakız muhassıllığı kavâ'idinden mîrî mukataa, Seferihisar Çeşme mukataasının ise Valide Sultan evkâfî mukataalarından olduğuna dair 22 Şevval 1166/22 Ağustos 1753 tarihli derkenarlar mevcuttur. Belgenin devamında Galata'daki merhum Valide Sultan, valide-i Hüdavendigâr-ı sabık merhum Sultan Ahmed Han evkâfî mukataalarından Seferihisar Çeşme ve tevabii mukataası gelirlerine Aydın muhassıllı ve Sığla sancağı mütesellimi ve sair mirmirân, mirlivâ, alay beyi, zuemâ, erbâb-ı timar, çeribaşı ve çeri sürücüleri, ümenâ, ummâl, nâzır ve iş erleri tarafından da müdahale olduğuna dair bilgi bulunmaktadır.

Sakız Limanı. (Dal 2008: 53). Dal, gravürü *The Engravings of Chios*, s. 111'den alıntılanmıştır.

Muhassılların bu mali görevleri uzun bir süre devam etmişe benzetilmektedir. 1226/1811-1812 yılında hassa silahşorlerinden Sakız muhassılı El-Hac Yakub bölgedeki harir resmini toplamakla görevliydi. Sakız, Sisam, Çeşme yakası ve çevre kazalarında 1226 ve 1227 senelerine mahsup olmak üzere hâsıl olan haririn balyalarından mizaniye resmi adıyla 60'ar parayı toplayacak ve tersane-i âmire hazinesine teslim edecekti (BOA. C.BH.00085-04076-001).

Muhassıllarca adadan toplanan paraların nerelere harcandığına dair elimizde bazı bilgiler de mevcuttur. Örneğin 26 Zilhicce 1170/11 Eylül 1757'de Vezir Ahmed Paşa ve ayân Ahmed Bey uhdelerinde malikâne olarak kayıtlı Sakız ceziresi muhassıllık ve damga mukataa gelirlerinden 3420 akçe (her bir guruş 120 akçe hesabı ile 28,5 esedi guruş), Limni kalesi muhafazasında bulunan 19 nefer dergâh-ı muâllâ topçularının 1168 yılına ait bir yıllık hınta bedeli olarak ayrılmıştı (BOA. C. AS. 00541-22653-001-001). Yine 26 Şevval 1184/12 Şubat 1771'de Limni ve Bozcaada kaleleri muhafazasında olan dergâh-ı muâllâ cebecilerinin 1183 senesine ait mevâcib ve zahire bahalarına Sakız muhassıllığı, Limni ve Kıbrıs cezirelerindeki bazı köylerin gelirleri ve Rodos adası adet-i ağnaâmı ve cizye gelirleri ile Tarhanyat mukataalarının muhtelif senelere ait gelirleri ayrılmıştı. 1546,5 guruşluk bu miktarın görevli kişiye teslim edilmesi için Kaptan-ı Derya ile Rodos, Limni ve Sakız kadılarına hüküm yollanmıştı (BOA, AE. SMST III. 00600388-001-001).

Sakız muhassıllarına mali görevlerinin yanı sıra zamanla güvenlik ve ticari konularla ilgili konularda da görevler verilmeye başlanmıştır. 13 Şaban 1212/31 Ocak 1798'de Mısır İskenderiye canibine yasak olmasına rağmen hamr, arak ve sair

XVIII. Yüzyıl'da Sakız Adası'nda Muhassıllık İdaresine Dair Bazı Bilgiler

eşya nakleden Çeşme yakalı Nikoli adlı zimmînin ve kardeşleri İstimat? ve Dimitri'nin cezasının tertip, emval ve eşyalarının zabt ve tahrir olunması için Sakız muhassılı Hasan Ağa'ya emir yazılmıştı. Muhassıl Hasan Ağa, gelen emirde kardeşlerin hangisinin cezalandırılacağı konusunun açık olmadığını, kendisinin Çeşme kasabasında gizli ve açık olarak ehl-i İslâm re'âyâsından bu kişileri soruşturduğunu, Nikoli'nin Murad Bey adlı bir kişinin hizmetinde olduğunu yazmıştı. Kardeşler İstimati? ve Dimitri, geçen sene beş on nefer ehl-i İslâm'ı aylıkla çalıştırmış, Murad Bey'in yanına gitmiş, İskenderiye vakası gerçekleştiğinde de maiyetlerinde olan kişilerle geri dönmüşlerdi. O tarihten beri kasaba dışına tek bir adım atmamışlardı. Muhassıl ayrıca kardeşlerin kasaba dışına çıkmadıkları için emval ve eşyalarının azalarak bî-mal halde olduklarını, iyâl ve evlatlarına merhameten afv edilmelerinin cümle re'âyâ'nın da istekleri olduğunu, arzuhal şeklinde kaleme alıp Sakız naibinin ilamıyla birlikte göndermişti. Murad Bey, Mısır'da önde gelen Memlûk beylerinden olup, Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgali sırasında vali Ebubekir Paşa ve İbrahim Bey ile Fransızlara karşı direnmiş bir kişidir. Murad Bey, Fransızlara karşı Rahmaniye ve Ehramlar mevkillerinde savaşmış, yenilip güney Mısır'a çekilmiştir. Napolyon, generallerinden Desaix'i Murad Bey'i ve Güney Mısır'ı ele geçirmesi ile görevlendirmişti (Çolak,2008: 150,151,153). Sakız muhassılları Osmanlı Devleti'nin yabancılarla ticareti ile ilgili konularda da görevler almaya başlamışlardı. Evasit Zilhicce 1157/Ocak ortaları 1745'de Sakız adasında ticaret ile uğraşan evli ve bekâr Fransızlardan iki ülke arasındaki ahitnameye aykırı olarak cizye talep edilmekteydi. *Eshâb-ı aġrâzdan* kişilerin bu taleplerinin engellenmesi ve Fransızların rencide edilmemesi için İstanbul'daki Fransız elçisi Kont dö Castellane (Michel-Agne, Marki)'in isteġi ile Sakız muhassılı ve naibine hüküm yazılmıştı (BOA, C.HR.00155-07711-001). Bu elçi Fransa'nın Osmanlı Devleti'nde görev alan 28. elçisidir (*Fransa'nın Türkiye (1536-1991) ve Türkiye'nin Fransa (1797-1991) Temsilcileri* <https://tr.ambafrance.org/1525-ten-itibaren-Buyukelciler>)

Ada'da bulunan ya da ticaret için ada'ya uğrayan Fransızlarla ilgili sorunlar ileriki yıllarda da devam etmişti. İki ülke arasında düzenlenen ahitnameye göre; Fransız kaptanları gümrük eminelerine gümrük resimlerini ödedikten sonra eda tezkirelerini alıp başka iskeleye mal götürmekte serbesttiler. Yeni geldikleri bu iskelede tekrar gümrük resmi ödemeyeceklerdi. Osmanlı Devletine ait sahillerde Fransa gemilerinden biri kazaya uğrayıp kıyıya yanaştığında da yeniden vergi ödemesi istenmeyecekti. Kaptan, o mahalde alım satım yapmadığı için vergi ödemedi, kazaya uğrayan gemisini tamir ettirebilir ya da kurtarabildiği malını başka bir gemiye serbestçe yükletebilirdi. Evasit Zilkade 1161/Kasım başları 1748'de bu kez elçi Kont Des Alleurs Osmanlı Devleti'nin Fransa ile imzaladığı ahitnameye atıf yaparak Fransız kaptanlarından Tamild? adlı kaptanın Sakız'da başına gelen olayları Padişaha arz etmişti. Bu tarihte İstanbul'daki Fransız elçisi Castellane (Michel-Ange, Marki) adlı bir görevli olup Fransa'nın Osmanlı Devleti'nde görev yapan 29. elçisidir (*Fransa'nın Türkiye (1536-1991) ve Türkiye'nin Fransa (1797-1991) Temsilcileri*, <https://tr.ambafrance.org/1525-ten-itibaren-Buyukelciler>). Buna göre kaptan İstanbul'da gemisine çeşitli emtia alıp gümrük vergisini İstanbul gümrük eminine

Bülent Çelik

tamamen ödedikten sonra eda tezkiresini alarak Fransa'ya gitmek üzere yelken açmıştı. Gemisindeki mallar ağır yük (haml-ı sakil) ve yanıcı nitelikte olduğundan kızıp ısınmaya başlamıştı. Yangın korkusuyla bir an önce İzmir limanına sığınabilmek için yelkenlerini açarak hızla giderken gemisinin yelken direkleri ve sireni çatlamış bu halde bin bir güçlkle Sakız limanına girmişti. Kaptan, gemisinde taşıdığı malları çıkararak adada bulunan mahzenlere koymak bunu yaparken de tekrar gümrük resmi veya başka vergi talepleriyle karşılaşmamak için konsolosu aracılığıyla bir hükm-ü hümayûn rica etmekteydi (BOA, C.HR. 00121-06020-002).

Sakız'da Görev Yapan Bazı Osmanlı Devlet Adamları

Sicill-i Osmanî'den tespit edebildiğimiz Sakız'da görevli Osmanlı devlet adamları tarih sırasıyla aşağıdaki gibidir.

Halil Paşa (Koca): 1095'de (1684) Tire haslarıyla Sakız muhafızı olmuştur (Mehmed Süreyya, 1996b: 585).

İsmail Paşa (Çelebi): 1101'de (1689-1690) Sakız muhafızı olup 1102 (1690-1691) Konya valisi olmuştur (Mehmed Süreyya 1996c: 832).

Hüseyin Paşa (Amcazâde): Köprülü Mehmed Paşa'nın küçük kardeşi Hasan Ağa'nın oğludur. Cemaziyellevvel 1106'da (Aralık 1694-Ocak 1695) kaptan-ı deryâ olub az müddette azledilip Sakız muhafızı olmuştur. 1107'de (1695) Konya ve Ankara valisi olmuştur (Mehmed Süreyya 1996c: 718).

Mahmud Paşa: 1107'de (1695-96) Sakız muhafızı olup, 1108'de (1696-97) Amasya valisi olmuştur (Mehmed Süreyya 1996c: 923).

Abdurrâhman Paşa (Sarı): Rumeli beylerbeyi payesi almış. 1108'de (1696-97) Sakız muhafızdır (Mehmed Süreyya 1996: 97).

Ahmed Paşa (Kavanoş) (Söhrablı): Rus asıllıdır. 1102'de (1690-91) Sakız muhafızlığı yapmıştır (Mehmed Süreyya 1996a: 214).

Abdullah Paşa (Köprülüzâde): Sadrazam Fazıl Mustafa Paşanın ikinci oğludur. 1117'den (1705-06) 1121'e (1709) kadar Sakız valisidir (Mehmed Süreyya 1996a: 81).

Ahmed Paşa: 1126'da (1714) akrabası olan Surre emini Hüseyin Ağa ile birlikte hacca gitmiş. Akrabası Hüseyin Ağa hacda vefat edince İstanbul'a dönünce Sarı Mustafa Efenî'nin yanında yer almış ve Sakız muhassılı olmuştur (Mehmed Süreyya 1996a: 199).

Ahmed Paşa (Sarı): 1129'da (1717) Sakız muhassılı olmuş. Cemaziyelâhîr 1130'da (Mayıs 1718) Vezir rütbesi ve Konya vilayetiyle İran ordusuna memur olmuştur (Mehmed Süreyya 1996a: 219).

Hasan Paşa: 1136 (1723) yılından önce Abdî Paşa'nın kethüdâsı sonra kapıcıbaşı olmuş ardından Sakız muhassılı ve mîrmîranı olmuştur (Mehmed Süreyya 1996b: 632).

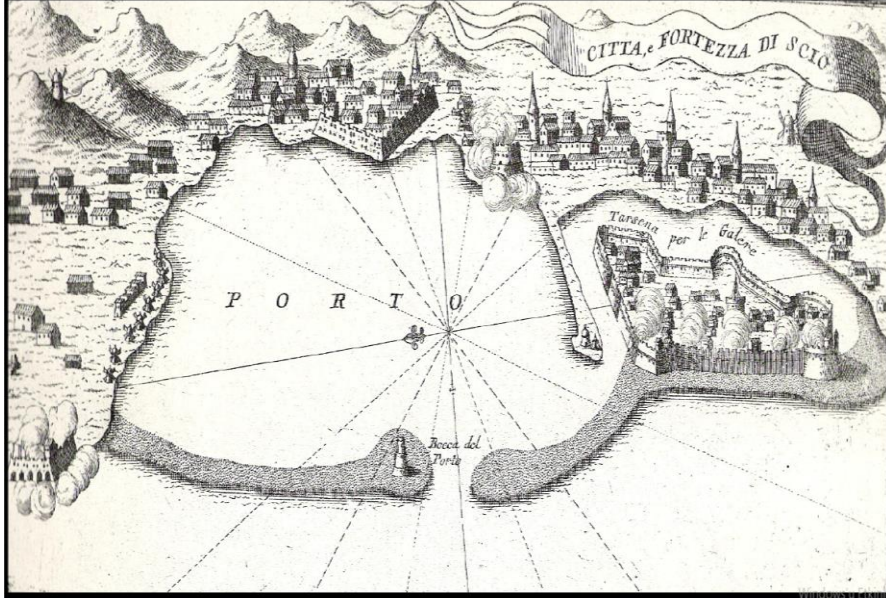
Abdi Paşa: 1237 (1882)'de Sakız muhasıllığı yapmış. 1238'de (Eylül 1823) görevinden ayrılmıştır (Mehmed Süreyya 1996a: 52).

XVIII. Yüzyıl'da Sakız Adası'nda Muhassıllık İdaresine Dair Bazı Bilgiler

Sicill-i Osmanî'de olmayıp Osmanlı Arşivi'ndeki bazı belgelerde yer alan Sakız muhassılları da bulunmaktadır. Örneğin 17 Safer 1157/1 Nisan 1744 tarihli bir belgede, Molon sakinlerinden sabık Sakız muhassılı olan Zekeriya Ağa'nın Sofya'da vefatından sonra zabt ve tahrir olan muhalledfâtı gösterilmektedir (Cevdet Maliye, 00658-26904-001).

Yine bazı muhassıllar ada için son derece önemli bazı olayların çözümünde görev almışlardır. Örneğin 5 Şevval 1211/3 Nisan 1797 tarihli bir belgede muhassıl Yahya Ağa adlı bir görevliydi (BOA, HAT 001888-08956-00001 ve 001888-08956-A-00001). Bu belgelerde ada için önemli bir olay anlatılmaktadır: Sakız kalesinde bulunan ekmeççi fırınına un nakliyle görevli olan değirmenci Sakızlı Todori Kamatro, îd-i şerîfin beşinci günü elinde beyaz bir bandra, bir balta ve bir incil, boynunda da gümüş bir haç ile kalede bulunan İncirli tabyanın üzerine çıkıp üç defa müthiş bir sesle nida edip elindeki bandırayı dikmişti. Bu olay duyulduğunda Todori derhal yakalanmış, bu cesareti nereden aldığına dair soruşturulması için bile bir süre tutuklu kalmasının, adada fitne ve kıtale neden olacağı endişesiyle derhal asılarak idam edilmişti. Adadaki yeniçeri, kalyoncu ve ehl-i İslâm böylelikle teskin olunmuştu. Bu olayın hemen öncesinde İzmir'de Kefalonyalı ve Zantalıların çıkardıkları bazı asayiş olayları görülmüştü (Ülker, 1984: 117-158; Nezihî, 2001: 13). İstanbul'dan apar topar Sakız'a gelen muhassıl Yahya Ağa, adadaki boş gezer, *berranî*, *Kefalonyalı* ve *Zantalı güruhunu* ve *berranî Giridli eşkıya makulesini* tedbir olarak beşer onar yakalayıp ihraç etmişti. Ayrıca kendisi çarşı pazar ve sokak aralarını bir fesat olmaması için gece gündüz yoklarken bu uğursuz olay yaşanmıştı. Todori'nin sesini işiten yeniçeri ve kalyoncu askeri *bu ne demek olsun diyü* ayağa kalkmış, çarşı pazarda söylentiler dolaşmaya başlamıştı. Muhassıl hemen harekete geçerek Todori'yi cezalandırmış, yeniçeri ve kalyoncu askerlerini de teskin etmişti. Öyle görünüyor ki İzmir'de çıkan olayların bir benzerinin Sakız'da da çıkabileceği endişesiyle muhassıl Yahya Ağa tarafından bazı olağanüstü tedbirler hızla uygulanmıştı.

Bülent Çelik

Sakız Limanı 1676. Limanın sağ tarafındaki yapı tersanedir. (Dal 2008: 639). Dal, gravürü *The Engravings of Chios*, s.101'den alıntılanmıştır.

Son olarak Sakız; gözden düşen, azledilen Osmanlı ve Kırımli devlet adamları, bazı Osmanlı ulemâ ve küttâb zümresinin sürgüne yollandığı bir ada olarak da uzun yıllar boyunca kullanılmıştır. Ada'da bu şekilde gönderilen sabık resmî görevlilerin vefatları durumunda, yanlarında bulunan emval ve eşyaların mîrî tarafından zaptı işleri de Sakız muhassıl ve kadısının görevleri arasında bulunmaktaydı. Sakız'da ikamet eden eski sadrazamlardan Memiş Paşa'nın (öl. 8 Temmuz 1809) vefatından sonra yanında bulunan emval ve eşyası Sakız naibi ve muhassıl vekilince tahrir ve defter edilmişti (BOA, HAT 00518-25292-00001).

Sonuç

Ege denizinin tam merkezinde, Anadolu kıyılarına çok yakın bir konumda bulunan Sakız adasında Osmanlı idaresi XVIII. yüzyıl'da önemli bir yönetim değişikliğine gitmişti. Ada'da XVI. yüzyıl'daki sancak beyi XVII. yüzyıl'da Sakız muhafızına, XVIII. yüzyıl'da ise Sakız muhassılına dönüşmüştü. XVIII. yüzyıl'da Osmanlı idaresi böyle bir değişikliğe gitmekle Sakız'daki nüfuzunu önemli ölçüde arttırmıştır. Adanın en önemli üretim ve gelir kaynağı olan Sakız mukataasının başındaki kişi ile adadaki en önemli idari görevli aynı kişi haline gelmişti. Ada'da üretilen mastikanın çoğu muhassıl gözetiminde İstanbul'a gönderilmişti. Muhassıl ayrıca adada mastika üretimi ile ilgili merkezi hükümetin koyduğu kuralların denetleyicisi olarak görev yapmaktaydı. Yine konumu nedeniyle yabancı ülkelerin ticaret gemileri ve personeliyle ilgili sorunlarda ya da bunlardan bağımsız olarak genel ada güvenliği ile ilgili problemlerde doğrudan doğruya muhassıl görev

XVIII. Yüzyıl'da Sakız Adası'nda Muhassıllık İdaresine Dair Bazı Bilgiler

almaktaydı. Ege Denizi'nin tam merkezinde yer alan ve XVII. yüzyılın ikinci yarısında yavaş yavaş gelişerek önemli bir ticari merkez haline gelen İzmir'e yakınlığı nedeni ile Sakız'ı, coğrafi konum olarak tek başına değerlendirmemek gerekmektedir. Çandarlı, Foça, Ayazmend, Kuşadası ve elbette İzmir limanlarını, Sakız Adası ile birlikte, birbirine bağlı yerleşim birimleri olarak görmek gerekmektedir. Ada uzun yıllar İzmir, Çeşme, Balat, Eski ve Yeni Foçalar ve Urla gümrükleri ile birlikte bir mali ünite olarak kabul edilmiş yine XVIII. yüzyıl'da Sakız'da zaman zaman ortaya çıkan zahire kıtlığı yakın iskelelerden gönderilen zahire nakli ile çözülmeye çalışılmıştır. Ayrıca Ege'deki güvenlik açısından da adanın çok önemli bir rolü bulunmaktadır. Ege Denizi'nde ticaret gemilerinin ve yolcuların güvenli bir biçimde seyrüseferi için Sakız'da Osmanlılar tarafından önemli bir askeri garnizon tesis edilmiştir. Muhassılın diğer askeri görevliler ile birlikte, güvenlikle ilgili görevleri yerine getirdiği bilinmektedir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Ali Emîrî SMST III. 00600388-001-001.

BOA, Cevdet Askeriye 00541-22653-001-001.

BOA, Cevdet Bahriye 00085-04076-001.

BOA, Cevdet Dâhiliye 00311-15508-001, 00066-03285-001, 00066-03285-002.

BOA, Cevdet Maliye 00765-31191-001, 00658-26904-001, 00051-02399-001.

BOA, Cevdet Hariciye 00155-07711-001, 00121-06020-002.

BOA, İbnülemin ML 00129-12200-001.

BOA, HAT 00881-38977-B-00001, 00518-25292-00001, 001888-08956-00001, 001888-08956-A-00001.

Tezler

Dal, D. (2008). *XVIII. Yüzyıl'da Sakız adası*. T.C. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Keskin, F. Y. (2013). *Bir Osmanlı adasında toplum ve ekonomi (XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyıla Sakız)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Yayınlanmış Eserler

Ali Fuad (1338). *Adalarımız Türkiye'den Anadolu'dan ayrılamaz*. Kastamonu.

Ayn Ali Efendi (1979). *Kavânîn-i Âl-i Osman der Hulâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divân*. Enderun Yayınevi, İstanbul.

Bostan, İ. (2004). Mezemorta Hüseyin paşa. *DİA*, c.29, Ankara, s. 524-526.

Bülent Çelik

Çelik, B. ve Demir, T. (2010). *Osmanlı Devleti'nde bir idari-mali yeniden yapılanma uygulaması örneği (XVII. ve XVIII. yüzyıllar)*. Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları No:34, Aydın.

Çolak, K. (2008). Mısır'ın Fransızlar tarafından işgali ve tahliyesi (1798-1801). *SAÜ Fen-Edebiyat Dergisi*, II, s.141-183.

Dal, D. (2008). XVIII. Yüzyılda Sakız Adası'nın Etnik Yapısı Ve Ortodoks-Katolik reaya arasındaki ilişkiler. *Tarihin peşinde*, sa. 1, s. 51-70.

Emecen, F. (2011) Sakız adasının sakızları: küçük bir Osmanlı tarım işletmesi. *Osmanlı Araştırmaları, The journal of ottoman studies*, sa. 37, s. 1-16.

Evliyâ Çelebi, (2005). *Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*. Hazırlayanlar: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, 9. Kitap, Yapı Kredi Yayınları İstanbul Mart.

Faroqhi, S. (1993). *Osmanlı'da kentler ve kentliler kent mekanında ticaret, zanaat ve gıda üretimi 1550-1650*. Türkçesi Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Goffman, D. (1995). *İzmir ve levanten dünya (1550-1650)*. Çeviren: Ayşen Anadol, Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul Ekim.

Gürkan, E. S. (2018). *Sultanın korsanları Osmanlı Akdeniz'inde gazâ, yağma ve esaret, 1500-1700*. Kronik Kitap, İstanbul.

Hinz, W. (1990). İslâm'da ölçü sistemleri. Çev. Acar Sevim, *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, sa. 5, Yıl 1989, İstanbul, s.7-82.

İnalçık, İ. (2003). *Osmanlı imparatorluğu klâsik çağ 1300-1600*. Çeviren Ruşen Sezer, YKY, İstanbul Mayıs.

Orhan Kılıç, O. (1997). *18. Yüzyılın ilk yarısında Osmanlı devleti'nin idari taksimatı, eyalet ve sancak tevcihati*. Şark Pazarlama, Elazığ.

Kunt, M. (1978). *Sancaktan eyalete 1550-1650 arasında Osmanlı ümerası ve il idaresi*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları İstanbul.

Mehmed Süreyya, (1996a). *Sicill-i Osmanî 1*. Yayına Hazırlayan Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran Seyit Ali Kahraman, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yurt Yayınları ortak yayını, 1. Cilt, İstanbul Nisan.

Mehmed Süreyya, (1996b). *Sicill-i Osmanî 2*. Yayına Hazırlayan Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran Seyit Ali Kahraman, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yurt Yayınları ortak yayını, 2. Cilt, İstanbul Mayıs.1

Mehmed Süreyya, (1996c). *Sicill-i Osmanî 3*. Yayına Hazırlayan Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran Seyit Ali Kahraman, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yurt Yayınları ortak yayını, 3. Cilt, İstanbul Haziran.

Örenç, A. F. (2009). Sakız Adası. *DİA*, c.36, s. 6-10.

Nezihi, R. (2001). *İzmir'in tarihi*, açıklamalarla hazırlayan ve tamamlayan Erol Üyepazarcı. İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Birinci Baskı, İzmir Ekim.

XVIII. Yüzyıl'da Sakız Adası'nda Muhassıllık İdaresine Dair Bazı Bilgiler

Turan, Ş. (1966) Sakız'ın Türk hakimiyetine alınması. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4 (6), Ankara, s. 174-199.

Ülker, N. (1984). 1797 Olayı ve İzmir'in yakılması. *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. 2, sa.1, İzmir, s.117-158.

Elektronik Kaynak

Fransa'nın Türkiye (1536-1991) ve Türkiye'nin Fransa (1797-1991) Temsilcileri, İsis Yayınları İstanbul 1991. <https://tr.ambafrance.org/1525-ten- itibaren-Buyukelciler>

Extended Abstract

Although Chios Island, located in a geography very close to the Ottoman Empire, is at a distance of 8-9 km to Anatolia, It was captured by means of the Ottoman naval forces command of Piyale Pasha without war in 1566. Until this date, there was Genoese rule in Chios and the friendly political, commercial and economic relations between the Ottoman Empire and Genoese had a long years.

Entity and activities of the Ottoman Empire in the Mediterranean Sea as an important naval power reached its peak due to conquests of the islands of Lesbos in 1462, Euboia in 1470 and Samos in 1550. With the conquest of Samos, Chios became the only foreign asset in the Aegean Sea.

During the capture of Chios by the Ottomans as late as 1566, these relations with the Genoese continued very tightly futhermore Ottoman empire benefited in this situation. Therefore for many years, Chios was out of the Ottoman conquest of the seas. Hovewer this situation had changed in 1566.

After its conquest, the Island wasadministered as a sanjak of the Kaptan pasha province, but by the beginning of the XVIIIth century, with an administrative amendment, appointment of the muhassıls were introduced.

Peninsulas with coasts in the Mediterranean such as Chios are very complicate administrative dates. Sometimes some of these regions are connected to the captain pasha, sometimes they are connected to the sanjak and states in the inner regions, and sometimes they are managed by special practices such as muhassıl.

Muhassıl who were both administrators and financial officers in the Ottoman Empire began to be seen from the end XVIth century. Initially, they were only responsible for controlling the state-owned mukataa revenues, but later on, these officials' scope of duty was expanded. In the last quarter of the XVIth century, muhassıls who took over their authority in the field of finance gained broad authority in the state administration, although they were less than the state administrators. Muhassıls who fulfill the former duties of the Eyalet Defterdarı holders but are given a greater power, they were responsible for the collection of state revenues from the miri mukataas under the control of the state treasury. While the powers of the

Bülent Çelik

governors weakened due to the wars of the Ottoman state in the late XVIIth century and the internal revolts in the Ottoman provinces in the early XVIIth century, the muhassıls increased their power. In the geographies they are responsible for the muhassıls who took official duties in many different areas requested by the state from them tried to fulfill these requests. Muhassıls encompass Ottoman geographies of different sizes and sizes according to the differences of their mukataa income. Old treasurers, former governors, old viziers and even old viziers were employed to muhassıl. Apart from Chios Island, the muhassıls were assigned to regions such as Aydın, Aleppo, Morea, Cyprus and Canik.

The main task of the muhassıls was mukataa, located in their region and providing income directly to the state treasury. It very important that the revenues of these mukataa were collected, collected in a regular and healthy manner and transferred to the capital. As it is known in Chios, the two most important mukataa were the mastic mukataa of Chios and the customs taxa of Chios. The most important task of the muhassıls was to collect these mukataa revenues. The muhassıl was also acting as the controller of the central government rules regarding mastic production on the island.

Due to its location, the muhassıl was directly responsible for the problems related to the merchant ships and personnel of foreign countries or, independently of these, the problems related to the general island security. Due to its proximity to İzmir, which is located in the very center of the Aegean Sea and gradually developed into an important commercial center in the second half of the XVIth century, Chios should not be considered as a geographical location alone. Çandarlı, Foça, Ayazmend, Kuşadası and İzmir ports, together with Chios Island, should be seen as interconnected settlements. For many years, the island was accepted as a financial unit with the customs of İzmir, Çeşme, Balat, Eski and Yeni Foça and Urla, but in the XVIIIth century, the famine that appeared from time to time in Chios was tried to be solved by the transfer of grain sent from nearby piers.

On the other hand, the muhassıls were requests from the correspondent regarding the military duties and security-related problems on the island. Problems related to timar income of the Chios castle guards and the solution of the public order incidents on the island were also provided by the dispatcher. The island has a very important role in terms of security in the Aegean. An important military garrison was established by the Ottomans in Chios for the safe navigation of merchant ships and passengers in the Aegean Sea. The muhassıl is known that the counterpart, together with other military officers, performs security-related duties.

The muhassıls also helped the regional judges in solving the legal problems of the people living in their region. In particular, provisions are sent to Istanbul with the judge and the officer in charge on the island for the resolution of the complaints made by the Ottoman subjects on the island.

Chios was also a candidate on which former Ottoman rulers were sentenced to exile. Crimean Khans and some Ottoman viziers and other government officials

XVIII. Yüzyıl'da Sakız Adası'nda Muhassıllık İdaresine Dair Bazı Bilgiler

had been sentenced to exile on the island. The muhassıl had a responsibility over these people who were exiled to the island.

In this study is tried to give some information about the correspondence administration in Chios, especially in the Ottoman archive documents. In terms of administration, our main sources are these Ottoman archive documents. Due to the special location of Chios in the Aegean Sea, its location in the very center of the Aegean and its special role in controlling all these cruises, the establishment of a special style as the muhassıllık on the island after the Ottoman conquest shows the importance given to the island.